

RUDO MORIC

MAL NA ZRETELI NAJMLADŠÍCH ČITATEĽOV

MGR. PETER CABADAJ

Rudo Moric was one of the most read and translated Slovak authors of literature for children and youth. In 40 years of his active literary life, Moric wrote a huge number of prose and journalistic works. They are characterized by the realistic approach, an emphasis on the plot dynamics, and a genre diversity.

Keywords: Rudo Moric; literature for children and youth; realism; prose; family tales

 petercabadaj5@gmail.com

Rudo Mórica. Zdroj foto ALU SNK

MAL NA ZRETELI NAJMLADŠÍCH ČITATEĽOV

Štyri decéniá bol tvorivo aj organizačne aktívny vo sfére literatúry pre deti a mládež. Patril k najplodnejším, najčítanejším i najprekladanejším slovenským autorom. Knihy mu vyšli v angličtine, nemčine, ruštine (i v jazykoch ostatných národov vtedajšieho Sovietskeho zväzu), dánčine, gréčtine, holandčine, japončine a i. Celkovo boli jeho diela preložené do devätnástich rečí. Koncom marca 2021 uplynulo sto rokov od narodenia spisovateľa, ktorého meno figuruje na mimoriadnej čestnej listine H. Ch. Andersena. Hovoriť budeme o prozaikovi, autorovi literatúry pre deti a mládež a publicistovi Rudovi Moricovi (27. 3. 1921 Sučany – 26. 11. 1985 Bratislava).

CURRICULUM VITAE

Na tento svet prišiel do železničarskej rodiny v turčianskej obci Sučany. Základné vzdelanie získal

na ľudovej škole v rodnej dedine (1927 – 1933), študoval na gymnáziu v Martine (1933 – 1937) a učiteľskom ústave v Bánovciach nad Bebravou, kde zmaturoval (1941). Popri zamestnaní absolvoval štúdium na Pedagogickej fakulte UK v Trnave, na ktorej získal aj doktorát z filozofie (1970). Učil v Belej (1941 – 1943) a Stupave (1948 – 1950), kde redigoval a vydával časopis pre deti *Okienko Záhoria* (1946 – 1948), neskôr bol osvetovým dôstojníkom a začas redaktorom kultúrnej rubriky novín *Obrana ľudu* (1945 – 1946), pedagogickým referentom a dramaturgom *Školfilmu* (1948 – 1950), vedúcim oddelenia literatúry pre mládež vo *Výskumnom ústave pedagogickom* (1950 – 1959), tajomníkom *Zväzu slovenských spisovateľov* (1959) a riaditeľom vydavateľstva *Mladé letá* v Bratislave (1959 – 1985). Bol exponovaným členom *Komunistickej strany Československa* (od roku 1948), pracoval v mierovom hnutí, dlhý čas zastával funkciu predsedu výboru *Slovenského literárneho fondu*, získal titul zaslúžilý (1975) a národný umelec (1984).

Prakticky od svojich literárnych začiatkov sa programovo venoval širokospektrálnej tvorbe pre deti a mládež. Od roku 1945 aktívne publikoval v mnohých časopisoch (*Priateľ dietok*, *Okienko Záhoria*, *Slniečko*, *Naše rozprávky*, *Ohník*, *Zornička*, *Pionierske noviny*, *Zlatý máj*, neskôr aj v *Živote*, *Slovenských pohľadoch*, *Mladej tvorbe*, *Kultúrnom živote* a i.). Bohaté dielo Ruda Morica charakterizuje realistická línia, akcent na dynamiku deja, žánrová pestrosť (rozprávka, poviedka, novela, román, povesť, črta, reportáž, cestopis), kombinácia detského a dospelého zreteľa.

EXPLÓZIA

Literárna história zaraďuje Ruda Morica medzi spolutvorcov sociálnej spisby pre deti a mládež. Prvé knižky (*Lyžiar Martin*, 1947; *Žofka*, 1948; *Družina z Dlhej ulice*, 1949) rozvíjajú tradičný realistický prúd didakticko-zábavne orientovanej literatúry tejto proveniencie, ktorou chcel výchovne pôsobiť na najmladšiu kategóriu čitateľov. Knižnou poviedkou *Miško hrdina* (1949) sa usiloval odpútať od tohto konvenčného modelu príklonom k protifašistickej tematike. Zaujal citom pre púťavosť deja, ktorý uplatnil aj v beletrizovanej náučnej knižke *Pozor, filmujeme!* (1950). Nasledujúce prózy, ktoré oboha-

tili tematický rozmer žánru, charakterizuje funkčná aplikácia vlastných skúseností a zážitkov. Platí to najmä o románe *Explózia* (1951, 1954, 1961) z čias SNP. Dôležité je v tejto súvislosti uviesť, že Rudo Moric ako príslušník I. československej armády na Slovensku bojoval v Povstaní (pri Strečne a Vrútkach), utrpel zranenie a v novembri 1944 bol zajatý a internovaný v nemeckých zaisťovacích táboroch (Keisersteinbruck, Krems an der Donau a St. Georgen v Rakúsku).

Román *Explózia*, podľa ktorého nakrútil režisér Anton Majerčík rovnomenný televízny film (1982), znamenal vo vývine spisovateľovej tvorby nový kvalitatívny posun. V pútavom a miestami dramaticky napätom deji zúročil zmysel pre stvárnenie a pointovanie detských hier a huncútstiev. Koncentroval sa hlavne na najmladších hrdinov, na ich spontánny interes aktívne participovať na udalostiach, ktorých dejinný význam ešte nechápu, ale z pozorovania každodenného života si postupne začínajú uvedomovať ich spoločenský zmysel a dosah. Nesporným prínosom je, že sujet autor nepostavil na zveličenom heroizme detských činov, ale že mu išlo o celistvý obraz protifašistického zápasu. Dominantným aspektom románu je realistický princíp, vďaka ktorému Moric pretransponoval dej rozprávania do estetickú štruktúru literárneho diela, a tak vytvoril jeho umelecké zrkadlenie. Ideologické kliše a tendencnosť boli povinne odvedenou daňou času, v ktorom *Explózia* vznikla.

Z POĽOVNÍCKEJ KAPSY

Snaha o efektívne myšlienkové umocnenie a vyznenie tvorby nadobudla ráz charakteristickej črty Moricovej ďalšej literárnej činnosti. Objektívne treba konštatovať, že niektoré tituly z prvej polovice 50. rokov boli zjavne poznačené doktrínou socialistického realizmu, budovateľským nadšením a schematicizmom. Prozaik sa v nich odklonil od autopsie, čo vyústilo do umelecky neplnohodnotného tvaru – najmä v románoch zo sveta učňovskej mládeže *Tri roky* (1951) a *Prvý z dvorov* (1953). Zjednodušeným vnímaním edukačného aspektu v nich reagoval na zásadné spoločenské zmeny, ktoré nastali po komunistickom prevrate vo februári 1948. Tieto slová platia bezpochyby aj o neskorších dielach. Lineárny výchovný rozmer síce ustúpil, avšak namiesto hlbšieho prieniku do mysle a pocitov dieťaťa zostal

tvorca len pri ich vonkajškových záznamoch. Akčnosť, dynamická línia a zdolávanie rôznych prekážok tvoria elementárny stavebný kameň Moricovej najhodnotnejšej i najúspešnejšej knihy – zbierky poviedok *Z poľovníckej kapsy* (1955). Tematicky je dielo len zdanlivým súhrnom poľovníckych epizód a historiek, v skutočnosti ide o umelecký koncept prírodnej reality, jej nevyčerpatelnej premenlivosti, ako i vzájomných korelácií s človekom, ktorý prírodu pozná a hlavne chápe. Horár Bohdan, stelesňujúci tento typ človeka, je nositeľom „*emotívno-etického plánu knihy, ktorým programovo rozšíril jej základný, vecno-dokumentárny plán. Umelecká symbióza týchto rovín predstavuje základný faktor jej vývinového vkladu i čitateľského zážitku*“. Empatický autor funkčne prenikol a zobrazil tie prírodné javy a zákonitosti, ktoré sú postihnuteľné len citovým a zážitkovým poznávaním prostredníctvom odhalovania vzťahov medzi človekom a prírodou, pričom aj aktivity nimróda majú humánne jadro. Pripomenieme, že v jednotlivých rozprávačských celkoch je iba minimum polovačiek. Ďalekohľad pušky človeka, znalca a milovníka prírodného sveta, výstižne odкрýva charakteristické črty zvierat a dramatické epizódy z ich života. Kniha je kompozične riešená ako spisovateľom vyprovokované reprodukovanie zážitkov a reminiscencií starého horára z Kysúc, rámcované vstupnou a záverečnou „autorskou“ kapitolou. Dej očividne sleduje aj poznávací zreteľ, na ktorý kladie tvorca značný akcent. Podáva ho však tak, aby nebola eliminovaná harmónia kognitívnej a estetickej funkcie opusu.

TRIKRÁT SOM UŠIEL

Tematická objavnosť a žánrová pestrosť bola silnou dimenziou Moricovho literárneho diela. V kooperácii s biológom Imrichom Vaňom sa pokúsil o vedeko-fantastický román so špionážnou linkou (*Prípad „Tubercilín“*, 1957) s málo výrazným kaleidoskopom aktérov a dejových zápletiiek. Spomenutý román „*už v čase vzniku diskvalifikovala literárskosť a schematickosť*“.

Hľadanie novátorských formálnych aspektov aj obsahovej podoby cestopisného žánru pre deti ilustruje kniha *Pri zakliatej rieke* (1958), a to o spisovateľovej návšteve Vietnamu. Interessantná je v pasážach, kde Moric uplatnil náročnejší prístup k zobrazeniu krajiny a spôsobu života, a to formou

stvárania osudov jednoduchých domorodcov. Úsilie o nové rozprávačské postupy možno registrovať v niektorých textoch zo zbierky krátkych próz o deťoch z viacerých štátov *Našiel som vám kamarátov* (1960).

V žiadnom prípade nemožno obísť atypický – prvý svojho druhu v slovenskej literatúre – detský román *Trikrát som ušiel* (1961). Hlavným aktérom je vnímavé rómske chlapča, ktoré rozpráva v prvej osobe príbeh o svojich útekoch z domu do detského domova a naopak. Nekonvenčná sujetová línia hodnoverne vykresľuje vnútorné rozpoloženie, ako sa u ústredného protagonistu deja v zmenených podmienkach a pod vplyvom rôznych okolností a prostredí – rómskej osady (v knihe cigánskej kolónie) a detského domova – formuje psychická odolnosť, nový vzťah k svetu a kamarátom. Zreteľne už v románe cítiť ústup od napínavosti a gradácie príbehu.

Autorský zámer tmiť dramatickosť a eskaláciu narácie identifikujeme aj v knihe *Oktávia ide stovkou* (1964), kde je dôraz kladený na zobrazenie vzťahov „socialistických tínedžerov“.

ROZPRÁVKY Z LESA

Ako plynul čas, Rudo Moric zintenzívňoval hľadanie nových štylistických možností prózy pre najmladších čitateľov. Začal sa viac prikláňať k poviedkovej tvorbe, črte a rozprávke. Prírodnú tematiku reprezentuje séria antropomorfovaných zvieracích rozprávok, v ktorých dominuje lyrický podtext a analógia medzi svetom prírody a životom, správaním i konaním ľudí. Detského čitateľa nimi literát uviedol do kolobehu života, do jeho základných etických a sociálnych vzťahov (*O divej kačičke*, 1962; *Kukučia rozprávka*, 1965; *Srnček Parožtek*, 1966; *Srnka s červenými hviezdčkami*, 1967; *Ako vretenica Kľukatá o chvost prišla*, 1969; *O muške Svetluške*, 1972; *O Haríkovi a Billovi, dvoch kamarátoch*, 1973 a iné). Uvedené prozaické texty majú okrem niekoľkých spoločných znakov aj isté odlišnosti. Napríklad pri posledne spomenutom titule autor efektívne využil realistické postupy, vďaka ktorým navodil atmosféru dneška, respektíve „zaktualnil zvieraciu rozprávku ľudským civilizačným faktorom“.

Sumárne možno konštatovať, že knihy tohto žánrového okruhu reprezentujú produktívny typ literatúry s bohatými možnosťami variácií významových rovín a štylistických nuáns. Názorne to demonštrujú

knížne výbery s tematikou prírodného sveta a silným lyricko-emočným výrazom (*Rozprávky z lesa*, 1971; *Po lesných chodníkoch*, 1977). Časť literárnych teoretikov dokonca považuje súbor *Rozprávky z lesa* za vrchol Moricovej tvorby.

AKO SOM KRSTIL MEDVEĎA

Neodmysliteľnou zložkou spisovateľovho bohatého a tematicky rozmanitého literárneho diela je spracovanie atraktívnych povestových, rozprávkových a folklórnych látok. Prioritne mu išlo o umelecké zobrazenie vzťahu k duchovnému a kultúrnemu dedičstvu, ktoré si naši predkovia uchovali v povestiach, legendách, bájkach, ľudových piesňach, obyčajach a pod. Zbierkou povestí *O Blažejovi, čo sa nebál* (1975) vzdal hold rodnému Turcu a zároveň konfrontoval dnešok so životom predošlých generácií.

Folklórna tematika zaujala Morica počas pracovnej návštevy na Kube. Rezultátom boli knihy *Svetlo náčelníka Hatueya* (1975) a *Rozprávky z ostrova orchideí* (1976). Prvý titul možno charakterizovať ako žáner aktualizujúci hrdinskú povesť – legendu. Druhá knižka vznikla na motívy rozprávok pôvodných obyvateľov Kuby – Indiánov.

Systematický interes o povestové látky dokladuje zbierka bratislavských povestí *Zvon lumpov* (1979), ktoré zozbierali Igor a Dušan Janotovci, a *Podivuhodné príbehy Adama Brezulu* (1980). Napriek skutočnosti, že druhý menovaný opus ladiť autor humorne, nedokázal sa v ňom štýlovo identifikovať s komikou ľudového bežára. Vo finálnom tvare vyznel humoristický sujetový plán štylizovane, umelo. Prírodzenejší žartovný efekt dosiahol zbierkou poviedkových miniatúr *Ako som krstil medveďa* (1976). Hoci bol Moric takmer vždy vážnym literátom, tentoraz dokonca sám seba vystavil do pozície komického hrdinu, a tak nadviazal spontánny kontakt s detským čitateľom.

TVORBA PRE DOSPELÝCH

Vôbec prvá kniha pred dospelé „auditóriom“, súbor poviedok *Taký je svet* (1964), tematizuje život dobovej dediny a jej spoločenského diania. Verne stvárnene prostredie a dobre odpozorované príbehy z reálneho života však nevhodne ruší zbytočný mo-

ralizátorsky pátos. Námetom k cyklu krátkych próz *Smrť tridsaťsedmičky* (1977) bol osud skupiny vojakov (obsluhy kanóna 37) v SNP. Knihou autor len kvantitatívne rozšíril frekventovanú tému o záznam mikrosveta povstaleckého bojovníka. Ťažiskovou líniou rozprávania je odpatetizovaný príbeh, ktorý napriek tragickým situáciám vyznieva miestami aj humorne.

Zaujímavým obohatením žánrovo-tematického registra Moricovho diela je biograficko-historický román *Teraz ho súdia nepriatelja* (1967) o sučianskom rodákovi Ďurkovi Langsfeldovi. Pokúsil sa o umeleckú rekonštrukciu boja za národnú slobodu v búrlivých revolučných rokoch 1848 – 1849. Prozaik lokálne situoval dej rozprávania do Turca (čiasťočne i na Oravu), do čias zimnej dobrovoľníckej výpravy. Tragický osud hlavného hrdinu zosobňuje ideály štúrovského hnutia, národný a mravný pátos tejto jedinečnej generácie. Oceniť treba aj lapidárne, respektíve hodnoverné vykreslenie hektickej dobovej atmosféry.

Vojnová minulosť rezonuje v knihe krátkych autobiografických próz *Sen o chlebe* (1969). Literát v nej zúročil osobné skúsenosti z nemeckého zajatia po potlačení SNP. Dramatické epizódy rozpráva bez patetického tónu, pričom s nádychom úsmevnosti stvárnil aj „*drobné úlomky šťastia, ktorého sa mu kedy dostalo v krutých podmienkach zajateckého tábora*“.

SEN ZNAČKY PELÉ

Evidentný dôraz na atraktívnosť príbehu deja, jeho akčnosť a dynamickosť, kládol tvorca v knihách so športovou tematikou. Pri jej zobrazovaní často vychádzal z konkrétnej skutočnosti. Potvrzuje to napríklad zbeletrizovaný životopis olympijského víťaza v boxe Jana Zacharu *Majster pästiarskych rukavíc* (1954), reportážny román *Cez šesťdesiatjeden končiarov* (1956) o zimnom prechode slovenských horolezcov hrebeňmi Vysokých Tatier či zbierka športových poviedok *Smutný Suarez* (1962). Prvé dva spomínané tituly možno zaradiť do žánru literatúry faktu, pričom registrujeme zjavný posun od faktografickej dimenzie k umeleckej línii. Poviedkový súbor *Smutný Suarez* sa však prostredníctvom športového diania usiluje nastoliť aj závažné etické konflikty a otázky, ktoré majú univerzálnejšiu výpovednú platnosť.

Záverečná etapa Moricovej tvorby bola v znamení literárneho reflektovania mikrosveta súčasného dieťaťa. Sklon k didaktizovaniu a realistickej deskripcii, príznačný pre takmer celé jeho dielo, mu nedovolil prekonať vlastné limity a dospieť k náročnejšej rekonoskácii dieťaťa žijúceho v 70. a 80. rokoch minulého storočia. Posmrtno vydaným románom *Sen značky Pelé* (1987), situovanom do brazílskeho športového a sociálneho milieua, jednoznačne potvrdil svoju tvorivú špecifickosť založenú na akcentovaní vonkajškovej príbehovosti a edukačného rozmeru.

Ako publicista sa Rudo Moric systematicky zaoberal praktickými aj teoretickými otázkami literatúry pre deti a mládež, písal recenzie, iniciatívne pôsobil v organizačno-vydavateľskej sfére. Výber z publicistickej tvorby *Detstvo tohto času* vyšiel knižne až po jeho smrti (1986).

Spisovateľova dcéra Miroslava Kováčiková uvádza, že „*príčinou otcovho náhleho úmrtia bola pracovná vyťaženosť a fajčenie. Veď z roboty domov načas chodil iba vtedy, keď vodieval do školy vnučku, čiže svoju dcéru. Predtým i potom bol v týždni prakticky neustále v práci. V kancelárii mal naskladaných niekoľko košiel, lebo nikdy nevedel, kedy kde pôjde a kedy sa vráti. Fajčiť prestal až dva roky pred smrťou, keď dostal počas služobnej cesty v zahraničí infarkt. To už mal po šesťdesiatke*“. Životný príbeh mimoriadne plodného literárneho tvorca Ruda Morica s definitívnou platnosťou ukončil druhý infarkt.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- VISKUPOVÁ, Etela. *Rudo Moric*. Bratislava : Mladé letá, 1981, 485 s.
- MIKOVIČ, Fedor. *Slovo dalo slovo*. Martin : Osveta, 1985, s. 121-134.
- KOPÁL, Ján. Nad dielom Ruda Morica. In *Slovenské pohľady*, 1986, roč. 102, č. 3, s. 91-95.
- KLÁTIK, Zlatko. Človek a príroda v próze Ruda Morica. In *Zlatý máj*, 1988, roč. 32, č. 3, s. 138-146, 201-206.
- HORECKÝ, Michal. Mohol mať dobrodružný životopis. In *Literárny týždenník*, 2017, roč. XXX, č. 21 – 22, s. 14.
- Život. 2009. *Potomkovia slávnych: Zamyslený rozpravkar Rudo Moric*. [online]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné na internete: <https://zivot.pluska.sk/pribehy/potomkovia-slavných-zamysleny-rozpravkar-rudo-moric>